

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА. СХІДНИЙ ВЕКТОР ДЕПОРТАЦІЙ DER ZWEITE WELTKRIEG. DEPORTATIONEN RICHTUNG OST

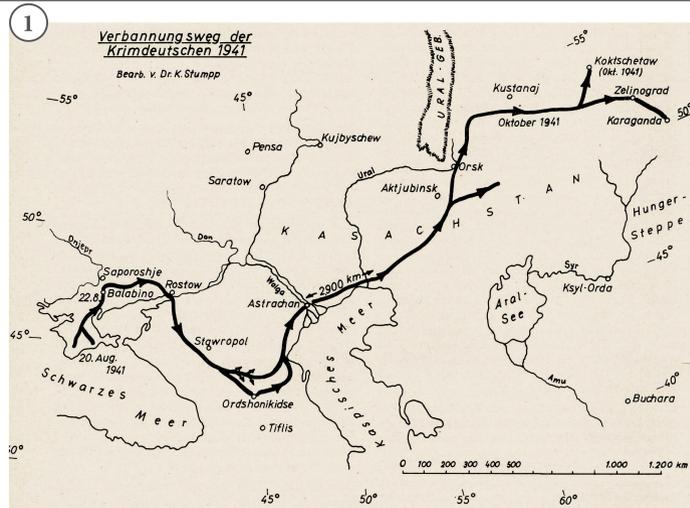
Германо-радянська війна, яка стала Другою світовою, докорінно змінила життя німців України. Безпосередньо після проголошення воєнного стану (22 червня 1941) почалася нова хвиля арештів німців у різних регіонах України. Згідно директиви НКВС і НКДБ СРСР (4 липня) «Про заходи з виселення соціально небезпечних елементів з територій, оголошених на воєнному стані», неприцездатні чоловіки і жінки віком від 60 років виселенню не підлягали. Вони залишалися без джерел харчування і підтримки з боку родичів.

Депортація за національною ознакою почалася з 14 серпня 1941 р. з Криму з 15 серпня по 11 вересня було депортовано бл. 60 тис. німців в Орджонікідзевський край і до 1 січня 1942 р. ще 1 900 осіб. 31 серпня 1941 р. політбюро ЦК ВКП(б) прийняло постанову «Про німців, які проживають на території Української РСР». Вона проголошувала: «Німців, які перебувають на обліку як антирадянський елемент, арештувати; решту працездатного чоловічого населення віком від 16 до 60 років НКО мобілізувати у будівельні батальйони і передати НКВС для використання у східних областях СРСР». 2–5 вересня у Сталінській і Ворошиловградській областях був заарештований 7 091 німець, мобілізовано і під конвоем направлено на будівництво ГУЛАГ НКВС СРСР 13 484 особи. Всього з території України до «трудоих колон» мобілізували 23,5 тис. чоловіків. Більшу частину з них направили до ВТТ НКВС на Уралі, на будівництво об'єктів металургійної промисловості і лісозаготівлі. Заарештованих позбавляли волі на строк від 5 до 10 років.

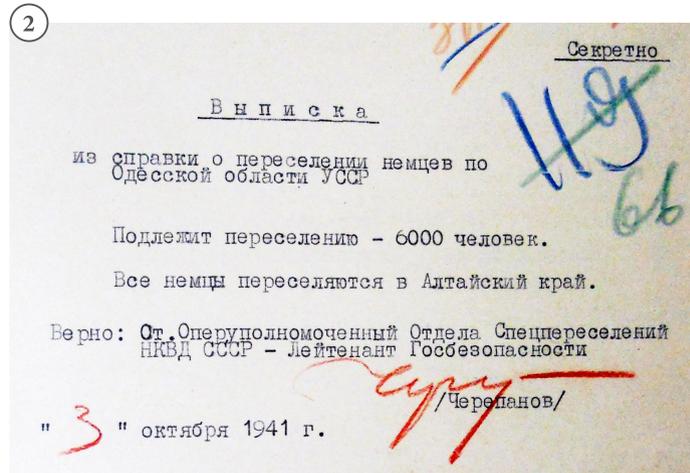
З території Запорізької, Сталінської і Ворошиловградської областей зі 109 487 облікованих німців до Казахстану і Новосибірської області депортували 79 589 осіб. Правобережжя Дніпра на цей час вже було окуповане германськими, угорськими і румунськими військами, тому менноніти і німці, які там проживали, уникали депортації. З м. Дніпропетровська 3 250 осіб відправили на ст. Актюбінськ. Під час контрастопу Червоної армії на початку літа 1942 р. НКВС депортував 854 німці з Харківської області і 2 748 осіб – з Ворошиловградської.

Одразу після звільнення українських територій НКВС приступив до виявлення осіб, які в тій чи іншій формі співпрацювали з окупаційним режимом. Серед німців це були у першу чергу ті окремі, хто ухилився від переселення при відступі німецької армії або відстав від обозу. Отримання статусу «фольксдойче» кваліфікувалося як зрада батьківщині і каралося позбавленням волі строком до 25 років. Згідно наказу НКВС СРСР № 0013 (7 січня 1944) їх належало заарештувати, судити Особливою Народою НКВС СРСР і направляти до Чорногорського спецтабору НКВС у Красноярському краї. Пізніше «фольксдойче» відправляли до Сузунського спецтабору НКВС у Новосибірській області, в Кому АРСР. Членів їхніх родин різних національностей направляли на спецпоселення, причому строк висилки їм не було встановлено. Місцем заслання і спецпоселення була Новосибірська область. Зачистки пройшли всіма областями України і у Криму, після чого від довоєнного німецького населення залишилося всього кілька десятків сімей у Закарпатській області. Розпорядженням МВС СРСР від 7 травня 1949 р. усі «фольксдойче» були переведені на положення спецпереселенців. На 1 липня 1953 р. їх налічувалося 4 780 осіб.

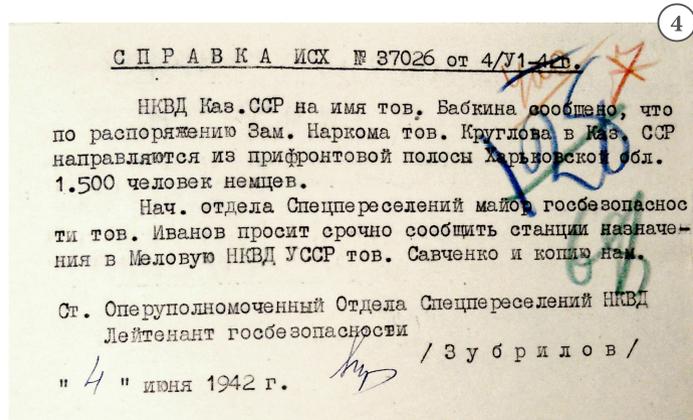
Звільнення від режиму спецпоселення для німців різних категорій відбулося після набрання чинності Указу ПВР СРСР (13 грудня 1955).

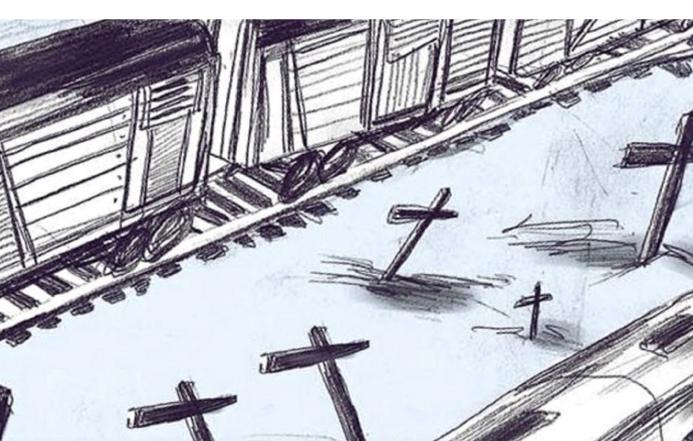
1. Шлях прямування кримських німців, депортованих у Казахстан у 1941 р. К. Штумпп
Verbannungsweg der 1941 nach Kasachstan deportierten Krimdeutschen. K. Stumpp

2. Вписка з секретної довідки НКВС СРСР про виселення 6 000 німців з Одеської області в Алтайський край. 3 жовтня 1941 р. Державний архів Російської Федерації, Москва

3. Довідка НКВС СРСР про направлення до Казахської РСР 1 500 німців з прифронтової полоси Харківської області. 4 червня 1941 р. Державний архів Російської Федерації, Москва
Bericht des NKWD der UdSSR über die Entsendung von 1 500 Deutschen aus der frontnahen Zone des Gebiets Char'kow in die Kasachische SSR. 4. Juni 1942. Staatsarchiv der Russländischen Föderation, Moskau

3. Вагони, які використовувалися в СРСР для транспортування депортованих. Für den Transport der Deportierten in der UdSSR genutzte Eisenbahnwagons.

Der deutsch-sowjetische Krieg, der zu dem Zweiten Weltkrieg wurde, hat das Leben der Deutschen in der Ukraine grundlegend verändert. Unmittelbar nach der Verhängung des Kriegszustands (22. Juni 1941) lief eine neue Verhaftungswelle gegen die Deutschen in verschiedenen Regionen der Ukraine an. Entsprechend der Direktive des Volkskommissariats des Innern und des Volkskommissariats für Staatssicherheit der UdSSR (4. Juli) „Über Maßnahmen zur Ausweisung sozialgefährlicher Elemente von den Territorien, über die das Kriegsrecht verhängt wurde“ unterlagen arbeitsunfähige Männer und Frauen im Alter über 60 Jahre nicht der Ausweisung. Sie wurden ohne Verpflegungsmöglichkeiten und Unterstützung durch Verwandte zurückgelassen.

Die Deportation nach Volkzugehörigkeit begann ab dem 14. August 1941. Von der Krim wurden vom 15. August bis 11. September ca. 60 Tausend Deutsche in die Region Ordschonikidse deportiert. Bis zum 1. Januar 1942 folgten weitere 1 900 Personen. Am 31. August 1941 verabschiedete das Politbüro des ZK der VKP(B) den Beschluss „Über die auf dem Territorium der Ukrainischen SSR wohnhaften Deutschen“. Er lautete: „Die als antisowjetisches Element erfassten Deutschen sind zu verhaften; den übrigen Teil der arbeitsfähigen Männer im Alter zwischen 16 und 60 Jahren vom Volkskommissariat für Verteidigung für Baubataillone mobilisieren und dem NKWD zur Verwendung in den östlichen Gebieten der UdSSR überstellen“. Vom 2. bis 5. September wurden in den Gebieten Stalino und Woroschilowgrad 7 091 Deutsche verhaftet und 13 484 mobilisiert und unter Geleit auf Baustellen des GULAG des NKWD der UdSSR überstellt. Insgesamt wurden vom Territorium der Ukraine 23,5 Tausend Männer für die „Arbeitskolonnen“ mobilisiert. Den größten Teil davon brachte man in Arbeitsbesserungslager des NKWD im Ural, auf Baustellen der Hüttenindustrie und zum Holzeinschlag. Die Verhafteten unterlagen dem Freiheitsentzug für 5 bis 10 Jahre.

Vom Territorium der Gebiete Saporoschje, Stalino und Woroschilowgrad wurden von den statistisch erfassten 109 487 Deutschen 79 589 Personen nach Kasachstan und in das Gebiet Nowosibirsk deportiert. Das rechte Dnjeprufer war zu dieser Zeit schon von deutschen, ungarischen und rumänischen Truppen besetzt, deshalb entgangen die dort lebenden Mennoniten und Deutschen der Deportation. Aus der Stadt Dnjepropetrowsk wurden 3 250 Personen zur Bahnstation Aktjubinsk geleitet. Während des Gegenangriffs der Armee am Sommeranfang 1942 hat das NKWD 854 Deutsche aus dem Gebiet Charkow und 2 748 aus dem Gebiet Woroschilowgrad deportiert.

Nach der Befreiung ukrainischen Territoriums begann das NKWD sofort mit dem Aufspüren von Personen, welche in irgendeiner Form mit dem Besatzungsregime kollaborierten. Unter den Deutschen waren das vor allem jene wenigen, die sich der Umsiedlung vor dem Rückzug der deutschen Armee entzogen oder vom Treck zurück blieben. Die Einstufung als „Volksdeutsche“ wurde als Vaterlandsverrat gewertet und mit Freiheitsentzug für 25 Jahre bestraft. Dem Befehl des NKWD der UdSSR Nr. 0013 (7. Januar 1944) entsprechend waren sie zu verhaften, von der Sonderberatung des NKWD der UdSSR zu richten und in das Sonderlager des NKWD Tschernogorsk in der Region Krasnojarsk einzuweisen. Später wurden „Volksdeutsche“ in das Sonderlager des NKWD Suzunskij im Gebiet Nowosibirsk und in die Komi ASSR gebracht. Mitglieder ihrer Familien unterschiedlicher Volkzugehörigkeit wurden in Sondersiedlungen im Gebiet Nowosibirsk überstellt, wobei die Verweilfrist nicht festgelegt wurde. Razzien wurden in allen Gebieten der Ukraine und auf der Krim durchgeführt. Danach blieben von der deutschen Bevölkerung der Vorkriegszeit nur noch wenige Dutzend Familien im Gebiet Transkarpaten über. Per Verfügung des Ministeriums des Innern der UdSSR vom 7. Mai 1949 bekamen alle „Volksdeutschen“ den Status Sonderumsiedler. Am 1. Juli 1953 gab es derer 4 780 Personen.

Die Aufhebung des Regimes der Sondersiedlung für die Deutschen der unterschiedlichen Kategorien erfolgte nach Inkrafttreten des Erlasses des Präsidiums des Obersten Sowjets der UdSSR vom 13. Dezember 1955.

5. Довідка про реабілітацію, видана Генеральною прокуратурою Республіки Казахстан Якобіні Тіц, депортованій з України через «національні мотиви» у 1941 р. 1994. Сімейний архів Е. Тіц
Bescheinigung der Generalstaatsanwaltschaft der Republik Kasachstan über die Rehabilitierung der 1941 aus der Ukraine „aufgrund nationaler Motive“ deportierten Jakobine Tietz. 1994. Familienarchiv E. Tietz